

DE KOE OP DE KAAFT

De koe gepresenteerd
op 200 historische
prentbriefkaarten

De mens, de koe en de prentbriefkaart

Tussen mens en koe bestaat al eeuwen een bijzondere band. Zo'n 8.500 jaar geleden werden de eerste runderen gedomesticeerd. De koe werd onderdeel van het leven van de mens, een gouden verbinding tot op de dag van vandaag. Die verbintenis is op unieke wijze in dit boek weergegeven via de prentbriefkaart.

In 1865 stelden de Duitser Heinrich von Stephan en de Oostenrijker Emanuel Hermann tijdens een congres in Karlsruhe voor om een kaart te maken met een ingedrukte waardezegel, die zonder envelop kon worden verzonden. De briefkaart was geboren. Snel daarna kwamen de eerste briefkaarten met illustraties: de prentbriefkaart was werkelijkheid geworden.

Het duurde tot 1890 voordat de prentbriefkaart wereldwijd werd verspreid. In Nederland kon tot 1906 de achterzijde alleen gebruikt worden voor het adres. Pas daarna werd het voordeel benut voor mededelingen, wat mooie verhalen opleverde.

De kaarten met koeienhoedsters op het platteland waren erg in trek, maar ook boerenfamilies lieten zich graag fotograferen voor de prentbriefkaarten. Zo lieten ze zien hoe trots ze op hun koe waren en konden ze reclame maken voor hun kostbare vee.

Bij het maken van dit boek passeerden ruim 10.000 kaarten de revue. De speciaal voor u geselecteerde kaarten laten de innige band zien tussen mens en koe. Die wereldwijde verbintenis, een eeuw lang versterkt door de prentbriefkaart, laten wij zien in dit boek. Kijk, ontdek en geniet.

Hans Miltenburg
Reimer Strikwerda

Inhoudsopgave

1	De prentbriefkaart	6	10	Sterke koeien in het buitenland	86
	Datering van prentbriefkaarten	7		.....	.....
	Postzegels op historische prentbriefkaarten	8	11	Hygiënisch gewonnen melk	102
	De achterkant van de prentbriefkaart	9		.....	.....
	Speciale stempels op prentbriefkaarten	12	12	Koeienmelk in de winkel	108
	Curieuze kaarten	13		.....	.....
	Het verzamelen van prentbriefkaarten	17	13	Producten van de koe	114
	.....	.....		.....	.....
2	Koeien in soorten en maten	18	14	Melk aan de man (of vrouw)	122
	.....	.....		.....	.....
3	Van melkmeisje tot melkrobot	28	15	Koeien en kolonisten	128
	.....	.....		.....	.....
4	Handjeklap	38	16	Zorgkoeien	132
	.....	.....		.....	.....
5	Mooie koeien	41	17	Poseren met koeien	136
	.....	.....		.....	.....
6	Koegezondheid	51	18	Koeien op transport	148
	.....	.....		.....	.....
7	Zwervende koeien	64	19	Koeien in duel	154
	.....	.....		.....	.....
8	Koekenkunst	74	20	Koeien met een boodschap	168
	.....	.....		.....	.....
9	Koeien met macht in Nederland	80	21	Koeien in de reclame	178
	.....	.....		.....	.....

1 De prentbriefkaart

Een initiatief van de Duitser Heinrich von Stephan en de Oostenrijker Emanuel Hermann in 1865 leidde tot de briefkaart en daaruit voortvloeiend de prentbriefkaarten. In Nederland werd de briefkaart op 1 januari 1871 geïntroduceerd. Deze was voorzien van een ingedrukte waardezegel en bestemd om zonder enveloppe te worden verstuurd. Vanaf 1873 werden in Nederland briefkaarten voorzien van een illustratie en spreekt men van geïllustreerde briefkaarten. Deze worden beschouwd als voorlopers van de prentbriefkaart.

In plaats van prentbriefkaart wordt ook vaak het woord ansichtkaart gebruikt. Dit is de letterlijke vertaling van het Duitse 'Ansichtskarte'. Meestal wordt door verzamelaars de voorkeur gegeven aan het Nederlandse woord prentbriefkaart.

Datering van prentbriefkaarten

Tot 1906 was in Nederland de achterkant van de prentbriefkaart uitsluitend bestemd voor het adres. Op deze kaarten is aan de achterkant nog geen scheidingslijn voor adres en mededelingen aangebracht. Daarom noemen we deze kaarten doorlopers; de adreslijnen liepen door over de gehele achterzijde. Indien u dus een dergelijke kaart vindt, weet u zeker dat de kaart meer dan 100 jaar oud is. Naast de term doorlopers worden ook de termen gelopen en ongelopen kaarten gebruikt door verzamelaars. Ongelopen kaarten zijn kaarten die niet postaal zijn gebruikt: die zijn dus niet verzonden met een postzegel of afstempeling erop. Voor gelopen kaarten is dit wel het geval. Aan het begin van de 20e eeuw was het gebruikelijk dat de kaart voorzien werd van drie stempels: op de postzegel werd het vertrekstempel geplaatst. Elders op de achterkant stond het aankomststempel. Op beide stempels was de datum vermeld. Een kleiner rechthoekig stempel met één letter en een of twee cijfers gaf het postbodemstempel aan.

NEDERLAND, 1905

Deze kaart is een gelopen doorloper die op 9 mei 1905 is verzonden van Scherpenzeel naar Barneveld. Het postbodemstempel is C2. Op de adreskant is te zien dat vroeger het exacte adres niet belangrijk was. De postbode kende de mensen die in de plaatsen woonden en de kaart kwam altijd op het juiste adres.

3 Van melkmeisje tot melkrobot

De reacties op de introductie van de eerste melkmachine op de wereldtentoonstelling van 1862 in Londen waren niet mild. Een voorbeeld: 'De sikkel en de zeis zijn al vervangen door de maaimachine, de paardensploeg door de stoomploeg. En nu zal ook de lijdende melkmeid nog van het toneel verdwijnen.'

Helemaal ongelijk zou de schrijver van deze woorden niet krijgen, maar er was nog een lange weg te gaan. Wie de prentbriefkaarten uit die vroege periode bekijkt, zou inderdaad de indruk krijgen dat – ook in Nederland en België – vooral de dames waren belast met het dagelijks melken van de koeien. En die arbeid moest volgens de regel van de kunst worden uitgevoerd, daarover bestond geen verschil van mening.

Naar inschatting werd in Australië en Nieuw-Zeeland in 1940 al meer dan de helft van de koeien machinaal gemolken.

De melkmachine kwam er, maar de start had overal in de wereld heel wat voeten in de aarde. In Europa werd met name in de Scandinavische landen baanbrekend – en voor de koeien heilzaam –

werk verricht. Ook in Australië en Nieuw-Zeeland werd de melkmachine al vroeg ontwikkeld. Naar inschatting werd in die landen in 1940 al meer dan de helft van de koeien machinaal gemolken.

In Nederland duurde het tot 1950 voor het machinaal melken een echt grote vlucht nam. De boerenarbeiders en ook de melkmeisjes werden schaars. Ze konden elders meer verdienen. Daarnaast speelden kostprijsverlaging en bedrijfsvergroting een rol. De veehouders moesten mechaniseren, of ze wilden of niet. En de melkrobot vormde zo'n halve eeuw later een min of meer logisch vervolg.

NEDERLAND, 1901

De Zeeuwse dames hebben hun melktaak volbracht, het melkvee heeft in de wei letterlijk het nakijken. De volle melkemma's werden via de Breeweg bij Koudekerke naar de melkboerderij gebracht. Mocht het op Walcheren in de zomermaanden een dagelijks te zien tafereel zijn, in Italië, waarheen de kaart werd verzonden, bekeek men de afbeelding met verbazing.

- 30 Het Groninger melkmeisje – gepromoveerd tot covergirl – figuurde op een heel vroege prentbriefkaart en stond centraal in een internationaal netwerkje. De kaart werd gedrukt in Leipzig, en vanuit de stad Groningen in 1903 verzonden naar mademoiselle Eugénie Pajadon in Parijs.

NEDERLAND, CA. 1920

Jacob Rodenburg en Pieter van der Geus werden voor deze fotokaart – die in een relatief kleine oplage werd gedrukt – gesignaleerd bij het Zuid-Hollandse Overschie. Opvallend zijn de glimmende koperen melkbussen en het melkfilter op de melkbus, waarmee de melk van het grove vuil werd gezuiverd. Te vuile melk leverde al vroeg korting van de zuivel-fabriek op.

4 Handjeklap

De handel in vee heeft zich in Nederland heel lang afgespeeld op wekelijks gehouden markten: in Amsterdam sinds 1221 bijvoorbeeld. Vraag en aanbod bepaalden de prijs en veehandelaren waren – vaak met verve – een factor van belang.

Jarenlang werden per jaar miljoenen dieren verhandeld op de veemarkten, zoals in 's Hertogenbosch, Utrecht, Zwolle, Leeuwarden en Rotterdam. Daarnaast kwamen er tientallen andere steden en dorpen met wekelijkse of tweewekelijkse markten. Namen van straten en pleinen herinneren nog aan de tijd van de veemarkten: de Koestraat, de Paardenmarkt, de Ossenmarkt.

Namen van straten en pleinen herinneren nog aan de tijd van de veemarkten: de Koestraat, de Paardenmarkt, de Ossenmarkt.

In de loop van de jaren nam het aantal markten af: in 1956 waren er nog zeventig over. En toen uitbraken van besmettelijke ziekten soms een marktverbod van maanden tot gevolg hadden, kwam het instituut van veemarkten in gevaar. Slechts de markten in Leeuwarden en Purmerend overleefden alle crises (zij het zeer afgeslankt).

De internationale handel in stamboekvee heeft zich uiteraard onttrokken aan het veemarkttoneel en ook handjeklap was niet aan de orde. Hier deed men handel aan de borreltafel van de deftige hotels in Leeuwarden, want het Friese stamboekvee was decennialang het meest begeerde in de wereld.

De kampioensstieren brachten kapitale bedragen op, zeker toen na de Tweede Wereldoorlog de verenigingen voor kunstmatige inseminatie werden opgericht. Exporteurs toonden zich progressieve ondernemers, die met virtuele handjeklap de juiste band wisten te leggen tussen de boeren en hun buitenlandse afnemers.

13 DOUAI. — Le Marché aux Bestiaux. — LL.

FRANKRIJK, CA. 1905

Douai, in het uiterste noorden van Frankrijk, had een levendige markt. Een enkeling op de kaart poseert voor de kaart maar de meeste handelaren en boeren hebben het druk met de koop en verkoop van het vee. Hoewel er ook enkele bonte dieren op de markt staan, hebben de dieren van het ras Rouge Flamande, het oorspronkelijk ras van Vlaanderen, in deze streek de overhand.

De handel op de veemarkten kende een eigen ritueel. Op deze kaart uit Friesland – waar Leeuwarden en Sneek de belangrijkste weekmarkten vormden – wordt het omschreven als 'hantsjebakke'. Vrij vertaald: met handslag loven en bieden. Sommige veehandelaren wisten er een hele show van te maken, de werkelijke prijs stond dan vaak al vast.

NEDERLAND, 1922

Op de veemarkt.

Hantsjebakke.

Stefanus Naudó gebruikte de kaart van de Rotterdamse vee markt om zijn broer Pierre in Barcelona mee te delen dat hij per trein een zending Nederlands vee naar Spanje had gevonden. Speciale aandacht voor twee roodbonte koeien met mooie koppen. Terloops meldde hij dat het op 12 maart 1909 in Holland bar koud was en dat er nog altijd sneeuw lag.

NEDERLAND, 1909

5 Mooie koeien

Niet alleen de productie van melk en vlees telde bij de liefhebbers van koeien, ook hun uiterlijk – het exterieur, in vakterm – was belangrijk. Vandaar de wedstrijden op veekeuringen, die soms een indrukwekkende historie kenden. Bij elk koeienras waren bijzondere kenmerken belangrijk, zoals de uier en het beenwerk.

Vaak werd ook aan speciale onderdelen veel gewicht toegelend, bijvoorbeeld aan de 'sprekende' kop en mooie hoorns. Juryleden hadden op de shows een belangrijke inbreng, aan hun deskundigheid werd vrijwel nimmer getwijfeld. De juryleden wisten bijvoorbeeld dat een koe 'adel' vertoonde, zonder dat de term ooit duidelijk werd omschreven. In 1954 werd in Leeuwarden een bronzen beeld van de ideale stamboekkoe van toen gemaakt – een team van deskundige veefokkers stond de beeldhouwer Gerardus Adema daarbij terzijde.

In 1954 werd in Leeuwarden een bronzen beeld van de ideale stamboekkoe van toen gemaakt.

In de loop van de 20e eeuw bleek al die aandacht voor de details van stieren en koeien averechts te werken. De 'mooie' zwartbonten in Nederland bleken door het keuringssysteem steeds minder melkrijk en kleiner van stuk te worden: hun economische waarde als melkproducenten werd meer en meer

uit het oog verloren. De moderne 'mooie' koeien dienden vooral uit te blinken in onderdelen die de grootste garantie boden voor een lang, productief en probleemloos leven.

De Frans-Hollandse zwartbonte bleek uiteindelijk nauwelijks meer te redden. Die werd in het land van oorsprong vervangen door de Holsteinkoeien uit Amerika, de nakomelingen van de honderd jaar eerder uit Nederland gekochte zwartbonten, die wel als gespecialiseerde melkgeefsters waren doorgefokt.

De keuring van Hoornaar, in het zuidwestelijk weidegebied van Nederland, kent een lang en rijk verleden: in 1910 werd de eerste gehouden en nog altijd vindt de keuring in oktober plaats. Van de vroege keuringen werden de foto's van De Kroon bewerkt als prentbriefkaarten. Met hun toppers poseerden de winnaars C. de Jong, Duur Slob, G. Bikker en Wout Slob.

NEW ENGLAND, CA. 1920

6 Koegezondheid

Diergezondheidszorg is een belangrijk thema in de rundveehouderij. De eerstverantwoordelijke voor de gezondheid en het welzijn van de dieren blijft de eigenaar en/of verzorger van de dieren. In Nederland kan de veehouder daarnaast beschikken over vele organisaties en instanties die hem terzijde staan.

De begeleidende dierenarts speelt een belangrijke rol als eerste lijn naar de veehouder. De Gezondheidsdienst voor Dieren voert diergezondheidsmonitoring uit, doet praktijkgericht onderzoek en ontwikkelt programma's voor dierzieke preventie en -bestrijding. Ook de zuivelindustrie en

Ook de zuivelindustrie en de vleesindustrie spelen een rol bij de kwaliteitsbewaking, de gezondheidsprogramma's en de voedselveiligheid.

de vleesindustrie spelen een rol bij de kwaliteitsbewaking, de gezondheidsprogramma's en de voedselveiligheid. De overheid is verantwoordelijk voor het garanderen van de handelsstromen (certificering) ten behoeve van de volksgezondheid en de voedselveiligheid.

Prentbriefkaarten met het thema diergezondheid kwamen niet zo veel voor. De kaarten over diergezondheid die op de markt

werden gebracht hadden verschillende doeleinden. Soms werden prentbriefkaarten gebruikt om de bestrijding van ziekten onder de aandacht te brengen, maar ook voor didactische doeleinden waren de prentbriefkaarten geschikt.

Natuurlijk werden kaarten ook uitgegeven om reclame te maken voor bepaalde diergeneesmiddelen en bestrijdingsmiddelen. Ook was het interessant om veterinaire handelingen te fotograferen, zoals de oude kaart uit Laos laat zien.

NEDERLAND, 1932

De runderhorzel is een vlieg die eitjes legt in de haren van een rund. De larven verblijven in een blaasje onder de huid, de zogenaamde horzelbult, en ontpoppen zich tot een vlieg. De runderhorzel was zeer schadelijk: bij jonge dieren vertraagde de groei en bij volwassen dieren nam de melkproductie af. Daarnaast zorgden de vliegen ook voor veel overlast: koeien vluchtten weg om te ontsien voor de horzels. De landelijke bestrijdingsactie werd een succes: Nederland is al heel lang vrij van de runderhorzel.

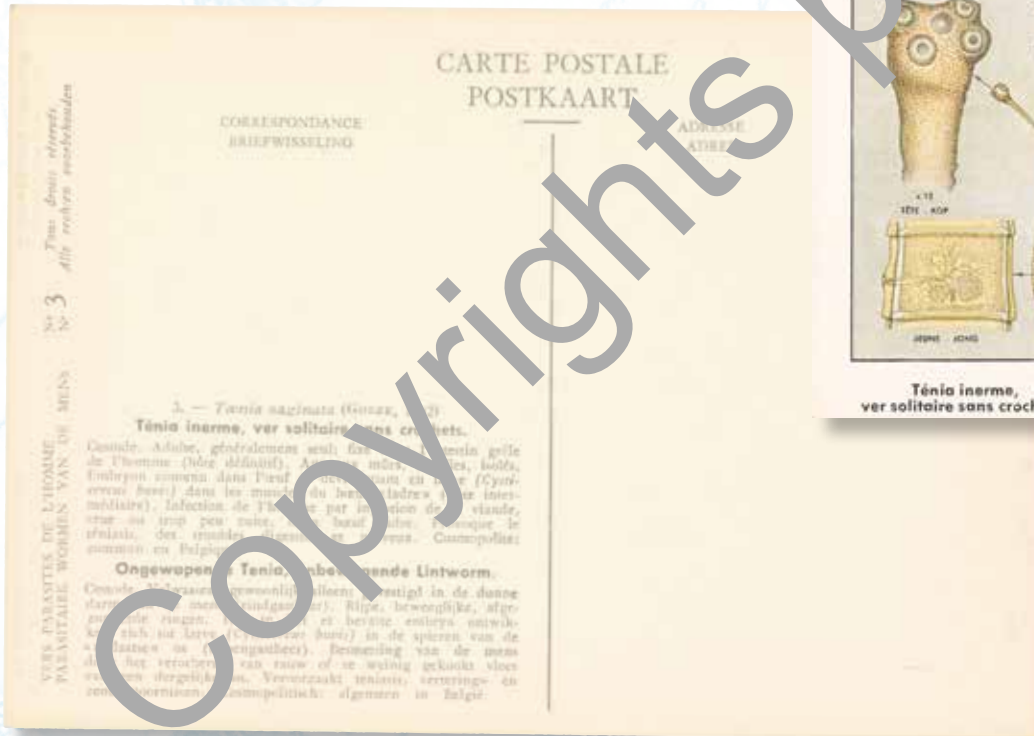
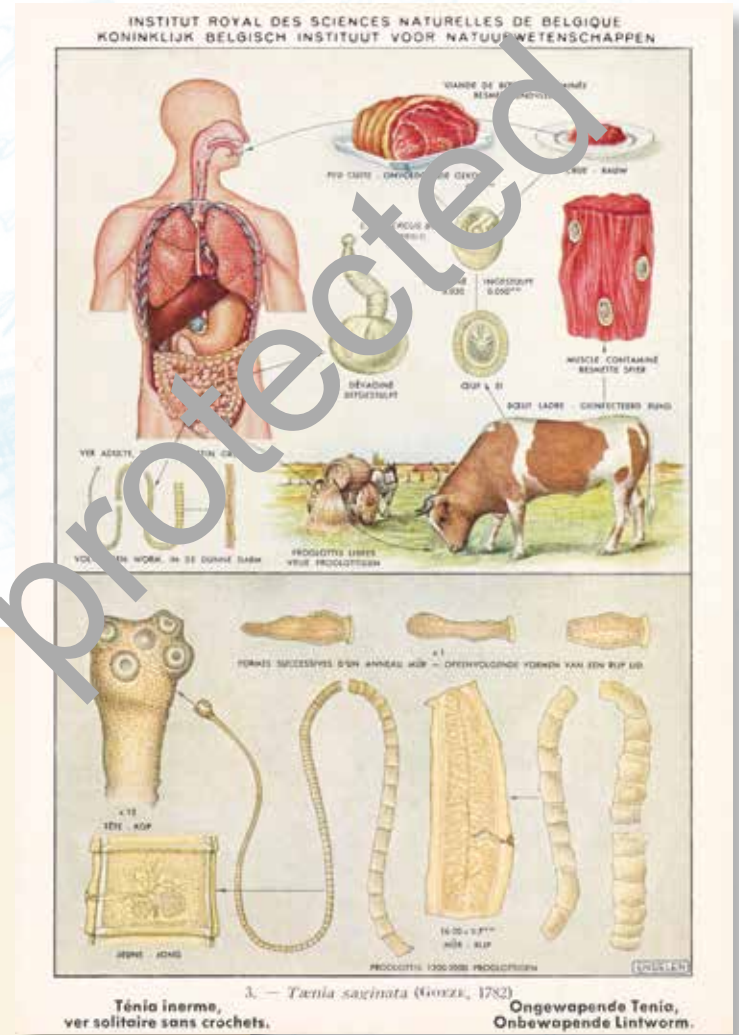

De hier afgebeelde prentbriefkaart werd rond 1950 uitgegeven door het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. De gedetailleerde kaart toont de cyclus van de lintworm bij de mens, met het rund als tussengastheer.

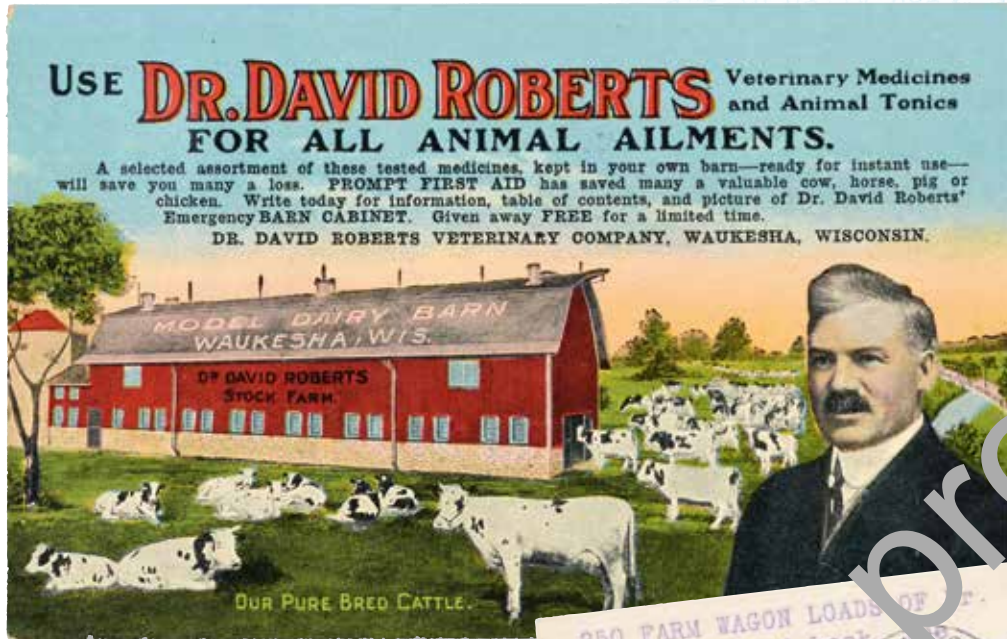
Op de achterzijde uitleg over de afbeelding in het Frans en Nederlands.

De kaart maakt deel uit van een serie van negen kaarten in de serie Parasitaire Wormen der Huiszooigedieren.

BELGIË, CA 1950

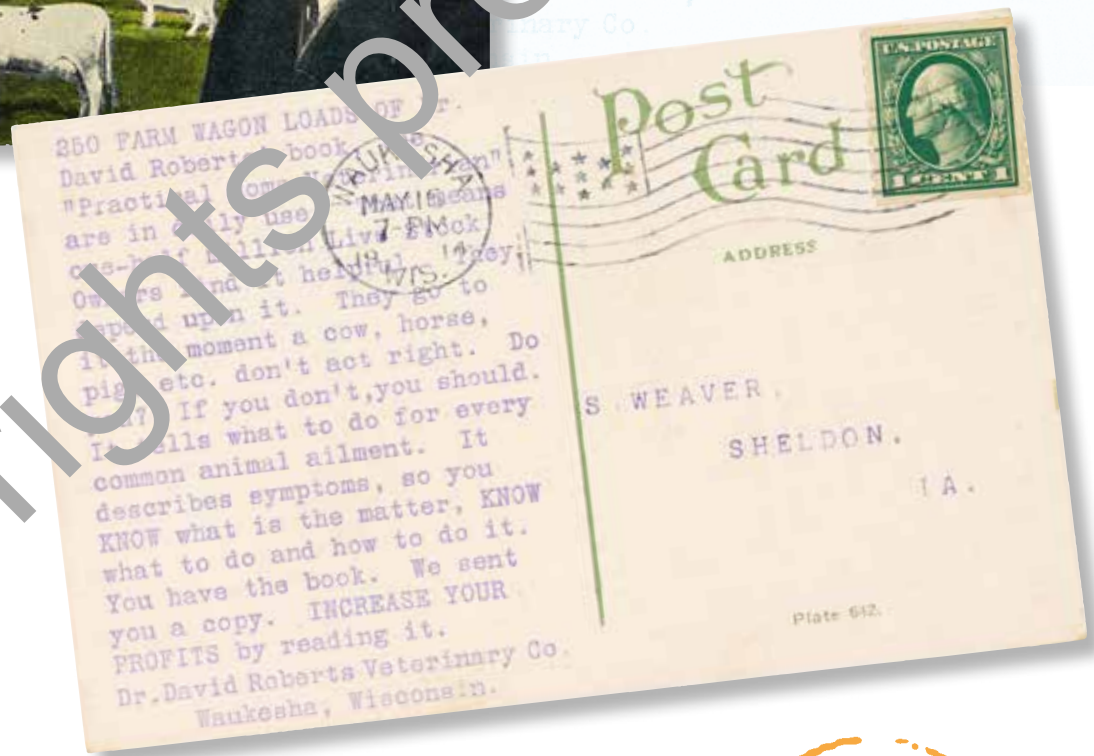

VERENIGDE STATEN, 1914

Al in het begin van de 20e eeuw werden prentbriefkaarten gebruikt voor de reclame van diergeneesmiddelen. Deze Amerikaanse kaart uit 1914 van Dr. David Roberts geeft informatie over de Eerst Hulp box in de staat voor koeien, varkens, paarden en kippen.

12 Koeienmelk in bewerking

Nederland was al een belangrijk exporterend zuivelland toen boter en kaas nog op de boerderij werden vervaardigd. Eind 19e eeuw was de landbouwcrisis het dieptepunt voorbij en kwam de industriële verwerking van de melk op gang. De bevolking groeide, de vraag naar zuivel ook.

Door de opleving van de sector kwamen er veel nieuwe impulsen vanuit de Nederlandse overheid, zoals een betere kredietverstrekking, meer scholingsmogelijkheden, meer voorlichting en betere wetgeving voor de verwerking van zuivelproducten. Al deze ontwikkelingen waren van invloed op het ontstaan van de zuivelindustrie. De eerste industriële revolutie werd teweeggebracht door de uitvinding van de melkcentrifuge.

De echte industriële revolutie werd teweeggebracht door de uitvinding van de melkcentrifuge.

Ooit kende Nederland meer dan 1000 zuivelinstellingen, die aanvankelijk op handkracht werkten, maar geleidelijk stuk voor stuk overschakelden op stroom. Honderden dorpen kregen een nieuw aanzien: naast de kerk, de school en het café vroeg de zuivelfabriek – ook nog eens met opvallende schoorsteen – de aandacht. Al snel begon het fusieproces met als resultaat de grote zuivelcoöperatie FrieslandCampina. Daarnaast was er nog een aantal particuliere ondernemingen actief.

NEDERLAND, 1907

De modelboerderij 'Berkenlaet' in Loosdrecht leverde aan melkinrichting de Sierkerk. De Sierkerk beloofde aan de inwoners van Den Haag 'zuivere, onvervalschte, niet afgeroemde en niet verdunde melk'. Ook deze organisatie maakte oploop reclame via prentbriefkaarten. Men liet niet na er één te wijden aan een voornaam verkooppunt: Melksalon de Landbouw.

roete uit 's Gravenhage. Interieur Melksalon de Landbouw.

20 Koeien met een boodschap

Koeien stonden en staan midden in de wereld. Dat bleek en blijkt ook uit de prentbriefkaarten, waarop de koe op de een of andere wijze in verband werd gebracht met belangrijke gebeurtenissen in de geschiedenis. Met oorlogen bijvoorbeeld, of met gedenkdagen. Of met groeps-, bloordenkertjes zo nu en dan.

Opvallend mag het mogelijk genoemd worden dat zelfs op kaarten die werden verzonden tijdens de jaarwisseling – hartje winter dus – koeienstapels werden afgebeeld die buiten graasden. En dat terwijl de veehouders, zeker in Nederland, toen al lang en breed in de stal verkerden. Maar daar waren, zeker in vroeger jaren, niet altijd mooie afbeeldingen te maken.

De technologische probeersels uit de jaren tachtig van de 20e eeuw werden mislukkingen.

Biotechnologie in de dierhouderij was ook een discussiepunt. Vandaar ook een signaal vanuit de richting die waarschuwde voor introductie van biotechnologische middelen in de rundveehouderij

– een situatie die in Nederland gestalte kreeg toen ‘stier Herman’ een bekende verschijning werd, samen met ‘schaap Dolly’. De technologische probeersels uit de jaren tachtig van de 20e eeuw werden bovendien geleid door slaande successen.

Het tijd werd. Waar de productie van de koeien door betere verzorging, behuizing en voeding snel steeg, groeide tegelijkertijd de belangstelling voor biologische melkveehouderij. En voor die producten wilde een deel van de bevolking beter betalen.

Die Kompagniekuh.

Ich steh' im grünen Stalle,
Mich kennt hier jedes Kind.

144

Die Kompagniekuh

LEITZMAN, 1916

Die 'Kompagniekuh' uit de Eerste
Wereldoorlog was zich haar positie
zeer bewust..

Albert
Lieder Kippe

No. 162

Die Kompagniekuh.

Ich steh' im grünen Stalle,
Mich kennt hier jedes Kind.
Ich bin, wie müßt ihr eingeseh'n,
Ein allerliebstes Rind.

Kein ich hab' reichlich Futter,
Was ich das gehört,
I kann geb'n Milch und Butter her
So viel, wie ihr begehrt.
I kam einmal zur Befichtig'ung
Herbei der General,
Dann wird er vös der ganze Stab,
Blau mir ut's sehr egal.

Als Kuh brauch' ich nicht zittern,
Das sieht wohl jeder ein,
Kam' ich so leicht aus der Fassung,
Müßt' ich — ein Ochse sein.

*Die besten Gesänge
von Frau Gertrude
Lina Weber*

Der europäische Krieg 1914-16:
Werblichkeitsbilder vom östl. Kriegsschauplatz
No. 162 Die Kompagniekuh der 2. Komp.,
L.-I.-R. 47

16 8779 Originalaufnahme W. Symann, Wanne, Bahnhofstraße 144

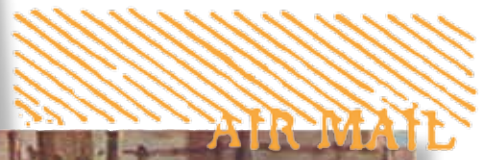
An
Fräulein
Helene Albert
Lieder Kippe

DUITSLAND, 1934

Een heel bijzonder kalf, op 22 oktober 1933 geboren in het dorpje Stellau in het Duitse Holstein. Op de een jaar later uitgegeven kaart werd het aangeduid als een 'wonder van de natuur.' Daarbij werd ongetwijfeld verwezen naar de opvallende tekening op de kop van het kalf. Het nationaal socialisme was in Duitsland in opmars: in 1933 werd Adolf Hitler benoemd tot rijkskanselier.

NEDERLAND, CA. 1910

DE KOE OP DE KAART

De koe gepresenteerd op 200 historische prentbriefkaarten

De mens en de koe, al meer dan tachtig eeuwen met elkaar verbonden. Ruim een eeuw van deze verbintenis is vastgelegd op een uniek medium: de prentbriefkaart. Dit boek bevat een bijzondere selectie van ongeveer 200 prentbriefkaarten uit het wereldwijde aanbod aan historische en moderne kaarten: het rund en al zijn specialiteiten. De innige band tussen rund en mens staat centraal.

Er is veel veranderd in de periode van meer dan een eeuw dat de prentbriefkaart bestaat. Die historische veranderingen zijn ook op prentbriefkaarten vastgelegd: van het melken met de hand tot de melkmachine. Bedrijven maakten graag reclame door hun producten via de prentbriefkaart de wereld over te sturen.

Maar dat is niet alles. Het rund is naast een productiedier een uitstekend lastdier, trekdier en rijdier. Verschillende sporten en rituelen laten zien hoe de mens ook dit doet samen met het rund.

Welke boodschap zit erachter? Dat staat op het kaartje, soms voorop, over de afbeelding geschreven, soms achterop gepriegeld om zo veel mogelijk te vertellen op dat ene kleine stukje aan de linkerkant...

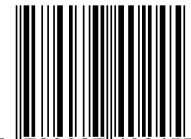
Leesbaar? Nauwelijks. Leuk? Jazeker.

De wereld van koe en mens in één boek samengebracht.

ROODBONT
| AGRICULTURAL PUBLISHERS

www.roodbont.nl

ISBN 978-90-8740-245-7

9 789087 402457 >